

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗЕМЛЕВПОРЯДНОГО ПРОЕКТУВАННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В МЕЖАХ ТЕРИТОРІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Капінос Н.О., аспірант

*Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління
Мінприроди України
E-mail: nnieso@ukr.net*

Досліджено окремі аспекти землепорядного проектування в контексті збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування в межах територій територіальних громад. Встановлено, що визначальною складовою екологічної оптимізації землекористування є збалансована структура земельних угідь на засадах екологічно-доцільного використання.

Ключові слова: *сталий розвиток, екологічна стійкість, економічна оптимізація, екологічна оптимізація, коефіцієнт екологічної стабільності, коефіцієнт антропогенного навантаження.*

Постановка проблеми.

Земельний фонд території України зазнає надмірного антропогенного впливу, який виражається в перевищенні допустимих показників його сільськогосподарської освоєності та незбалансованості структури земельних угідь. Екологічний стан земельних ресурсів близький до критичного. Серед земель найбільшу територію займають землі сільськогосподарського призначення (71 %, з яких – 76 % є ріллею). Порушення екологічно-допустимих співвідношень площ ріллі, природних кормових і лісових угідь негативно відбилосся на стійкості агроландшафтів. На всій території поширені процеси деградації земель, серед

яких найбільш масштабними є ерозія (близько 57,5 % території), забруднення (близько 20 % території), підтоплення (близько 12 % території) [4].

Законом України «Про Основні засади (Стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» визначено стратегічні цілі управління природокористуванням та охорони навколишнього природного середовища, серед яких одним з основних є припинення втрат ландшафтного різноманіття та забезпечення екологічно збалансованого природокористування [1]. Стале (збалансоване) землекористування є однією із основних факторів збалансованого природокористування територіальних утворень і може бути сформоване з пріоритетним урахуван-

ням екологічних чинників. При екологічній оптимізації, на базі критеріїв співвідношення екологостабілізуючих та антропогенно навантажених угідь слід в обов'язковому порядку передбачити вилучення з інтенсивного використання землі, які за своїми модальними властивостями не можуть забезпечувати стійкість землекористування.

Раціональне природокористування починається з організації території – створення сталого землекористування з екологічно та економічно обґрунтованим і доцільним співвідношенням сільськогосподарських угідь, лісових насаджень, земель захисного та природоохоронного призначення. Разом з тим, на сьогодні в межах територій територіальних громад відсутні проектні розробки щодо оптимізації землекористування на заходах збалансованого розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням збалансованого землекористування, займалось багато вчених, а саме: І.К. Бистряков, В.В. Горлачук, Ю.Г. Гуцуляк, Д.С. Добряк, О.С. Дорош, Й.М. Дорош, В.М. Друтак, Ш.І. Ібатулін, А.Г. Мартин, А.С. Попов, А.М. Трегак, М.А. Хвесик та інші. Однак, в новітніх умовах господарювання збалансоване землекористування потребує додаткових досліджень щодо розвитку збалансованого сільськогосподарського землекористування в межах територій територіальних громад.

Матеріали і методи дослідження.

Для вивчення проблем землевпорядного проектування збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування в межах територій територіальних громад використаний монографічний метод дослідження.

Отже, основною метою статті було дослідження окремих аспектів землевпорядного проектування збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування в межах територій територіальних громад.

Передбачалося вирішення наступних задач:

- визначити роль землевпорядного проектування у формуванні збалансованого розвитку сільськогосподарського землекористування;

- обґрунтування підходів до визначення напрямів оптимізації структури земельних угідь на території територіальних громад.

Виклад основного матеріалу.

Проблему оптимізації збалансованого використання земель слід розглядати під кутом зору ієрархічної взаємопідпорядкованості територіальних утворень, для яких встановлюються показники оптимальних співвідношень угідь. Зрозуміло, що єдине таке співвідношення, стандартне для всіх без виключення територій, особливо беручи до уваги величезне розмаїття природних умов України, позбавлено фізичного змісту. Тому визначення згаданих показників повинно здійснюватися диференційовано по відповідних таксонах поділу території України з послідовним переходом від вищих одиниць до підпорядкованих, з урахуванням положень статті 179 Земельного кодексу України, де йдеться про природно-сільськогосподарське районування, що, зокрема, визначене як територіальна основа для вирішення питань використання та охорони земель [4].

За роки незалежності в Україні сформована досить розгалужена нормативно-правова база щодо використання та охорони природних ресурсів і, в тому числі, земель.

Водночас залишається відкритим питання розробки нормативів оптимального співвідношення земельних угідь, які відповідно до статті 30 Закону України «Про охорону земель» встановлюються для запобігання надмірному антропогенному впливу на них, у тому числі надмірній розораності сільськогосподарських угідь [2]. Екологічну складову формування збалансованого землекористування можна визначити як усвідомлену необхідність збереження і розумного використання землі як основного природного ресурсу та базисного компоненту довкілля. Головними шляхами досягнення її цілей є мінімізація (у т.ч. через нормування) антропогенного навантаження на землі.

Визначаючи економічну оптимальність землекористування, слід виходити з постулату: економічна доцільність зумовлюється екологічною допустимістю [5, 7]. Нехтування цим правилом призводить до економічних втрат, оскільки короткочасний економічний ефект, що буде отриманий без урахування екологічних вимог, в подальшому супроводжуватиметься деградаційними процесами, які відбиваються на продуктивності земель. З урахуванням цього, економічна оптимальність землекористування слід розглядати, перш за все, через систему корпоративних інтересів землекористувачів, особливо сільськогосподарських, що експлуатують земельні ресурси як засіб виробництва, а також виходячи з потреб інших категорій земель за цільовим призначенням.

До загальних принципів оптимізації використання земель слід, безумовно, віднести, по-перше, просторово-географічну детермінованість, що реалізується у максимальному врахуванні регіональних природ-

них, господарських, соціальних та інших умов, по-друге, ієрархічність, що передбачає послідовний перехід від національного до регіонального і локального рівня. Провідним з базових завдань при розробленні системи заходів з оптимізації збалансованого землекористування стає детальний аналіз існуючого використання земель. Важливо виокремити найбільш суттєві фактори впливу на екологічний стан землекористування та визначити склад земельних угідь та зміст заходів щодо їх збалансування.

Сучасна структура земельного фонду України фактично була сформована в радянський період під впливом політики екстенсивного розвитку сільського господарства. Порушення екологічно-допустимих співвідношень площ ріллі, природних кормових і лісових угідь негативно відбилося на стійкості і стані землекористування, що підтверджується відповідними дослідженнями [5, 6].

В таких умовах, збалансування землекористування може бути виконано в дві стадії – екологічну та економічну. При екологічній оптимізації, на базі критеріїв співвідношення угідь в обов'язковому порядку слід передбачити вилучення з інтенсивного використання земель, які за своїми модальними властивостями не можуть забезпечувати стійкість землекористування. Під екологічною оптимізацією структури земельних угідь слід розуміти комплекс заходів щодо знаходження оптимального варіанту організації використання і охорони земель на рівні території сільської (селищної) ради з метою їх використання в еколого-безпечному режимі.

В цьому аспекті пропонуємо використовувати в якості критерію коефіцієнт екологічної стабільності землеко-

ристування та коефіцієнт антропогенного навантаження [3, 5]. Оцінка впливу складу угідь на екологічну стабільність території ради, стійкість якої залежить від сільськогосподарської освоєності території, розораності і інтенсивності використання угідь, забудови території, характеризується коефіцієнтом екологічної стабільності землекористування (Кек.ст.), який при різному складі угідь розраховується за формулою 1 [3, с. 6]:

$$K_{ек.ст.} = \frac{\sum K_{li} \times P_i}{\sum P_i} \times K_p, \quad (1)$$

де K_{li} – коефіцієнт екологічної стабільності угіддя і-го виду;

P_i – площа угіддя і-го виду;

K_p – коефіцієнт морфологічної стабільності рельєфу ($K_p = 1,0$ – для стабільних територій і $K_p = 0,7$ – для нестабільних).

Коефіцієнт антропогенного навантаження (Ка.н.) характеризує наскільки великий вплив діяльності людини на стан довкілля, у тому чис-

лі на земельні ресурси, який розраховується за формулою 2 [3, с. 7]:

$$K_{а.н.} = \frac{\sum P \times B}{\sum P} \quad (2)$$

де P – площа земель з відповідним рівнем антропогенного навантаження, га; B – бал, відповідної площі з певним рівнем антропогенного навантаження (вимірюється за 5-бальною шкалою).

Наприклад, характеристика існуючого розподілу земель на території Водянської сільської ради Компаніївського району Кіровоградської області по земельних угіддях станом на 01.01.2015 рік (табл. 1) показує що в межах території ради переважають сільськогосподарські угіддя (93,6 %, в тому числі рілля 80,8 %).

Розрахунок коефіцієнта екологічної стабільності землекористування на території Водянської сільської ради Компаніївського району Кіровоградської області буде мати вигляд (табл. 2).

1. Розподіл земель на території Водянської сільської ради Компаніївського району Кіровоградської області по земельних угіддях

Вид угідь	Площа земель	
	га	%
Сільськогосподарські землі, у т.ч.:	2819,58	94,9
<i>Сільськогосподарські угіддя, з них:</i>	2781,33	93,6
рілля	2400,21	80,8
багаторічні насадження (сади)	16,40	0,6
сіножаті	-	-
пасовища	364,72	12,3
<i>Під господарськими будівлями та дворами</i>	22,45	0,8
<i>Під господарськими шляхами та прогонами</i>	15,8	0,5
Ліси та інші лісовкриті площі	63,8	2,1
Землі забудови	43,22	1,5
Під водою та заболочені землі	37,7	1,3
Інші землі	7,4	0,2
Загальна площа	2971,7	100,0

* Джерело: за даними форм 6-зем Державного земельного кадастру, станом на 01.01.2015 рік.

2. Розрахунок коефіцієнта екологічної стабільності на території Водянської сільської ради

Угіддя	Коефіцієнт екологічної стабільності угіддя (K1)	Площа угіддя (P)	K1 x P	Коефіцієнт екологічної стабільності території (К ек.ст.)
Забудована територія і дороги	0,00	81,5	0,0	
Рілля	0,14	2400,2	336,0	
Виноградники	0,29	0,0	0,0	
Лісосмуги	0,38	50,0	19,0	
Фруктові сади, чагарники	0,43	24,3	10,4	
Городи (присадибні ділянки)	0,50	4,4	2,2	
Сіножаті	0,62	0,0	0,0	
Пасовища, перелоги	0,68	364,7	248,0	
Ставки і болота природного походження	0,79	45,1	35,6	
Ліси природного походження	1,00	1,5	1,5	
Разом		2971,7	652,8	0,22

* Джерело: розраховано автором за даними форм б-зем Державного земельного кадастру, станом на 01.01.2015 рік.

3. Розрахунок коефіцієнта антропогенного навантаження на території Водянської сільської ради

Угіддя	Коефіцієнт антропогенного навантаження угіддя (K1)	Площа угіддя (P)	K1 x P	Коефіцієнт антропогенного навантаження території, (К а.н.)
Забудована територія і дороги	5,00	81,5	407,4	
Рілля	4,00	2400,2	9600,8	
Виноградники	4,00	0,0	0,0	
Лісосмуги	2,00	50,0000	100,0	
Фруктові сади	4,00	16,4	65,6	
Чагарники	2,00	12,3000	24,6	
Сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом	4,00	0,0	0,0	
Сіножаті	3,00	0,0	0,0	
Пасовища, перелоги	3,00	364,7	1094,2	
Ставки і болота природного походження	2,00	45,1	90,2	
Ліси природного походження	2,00	1,5	3,0	
Разом		2971,7	11385,8	3,83

* Джерело: розраховано автором за даними форм б-зем Державного земельного кадастру, станом на 01.01.2015 рік.

Згідно методичних рекомендацій, якщо одержане значення Кек.ст менше 0,33, то територія є екологічно нестабільною; якщо змінюється від 0,34 до 0,50 – відноситься до стабільно нестійкої; якщо перебуває в межах від 0,51 до 0,66 – переходить у межі середньої стабільності; якщо перевищує 0,67 – територія є екологічно стабільною [3, с. 6]. Як показують дані таблиці 2 територія сільської ради характеризується екологічно нестабільним землекористуванням (при існуючому використанні коефіцієнт екологічної стабільності складає – 0,22, тобто територія є екологічно нестабільною).

Розрахунок коефіцієнта антропогенного навантаження землекористування на території Водянської сільської ради Компаніївського району Кіровоградської області приведений в таблиці 3.

Відповідно до методичних рекомендацій 5 балів – високий ступінь антропогенного навантаження (землі промисловості, транспорту, населені пункти); 4 бали – значний (рілля, багаторічні насадження); 3 бали – середній (природні кормові угіддя, залужені балки); 2 бали – незначний (лісосмуги, чагарники, ліси, болота, під водою); 1 бал – низький (мікрозаповідники) [3, с. 7]. Отже, дані таблиці 3, вказують що територія знаходиться на межі між середнім і значним антропогенним навантаженням (≈ 4).

Висновки.

Визначальною складовою екологічної оптимізації землекористування є збалансована структура земельних угідь на засадах екологічно-доцільного використання. Важливим є те, що якісне покращання показників структури сільськогосподарських угідь при оптимізації відбуваєть-

ся в межах екологічної доцільності, призводить до збільшення стійкості землекористування і сприяє формуванню стабільних та збалансованих агроландшафтів території.

Економічна оптимізація, що базується на урахуванні вимог екологічної і є наступним етапом, визначить на основі показників продуктивності земель таку структуру посівів, де гармонізовано будуть досягатися висока продуктивність, дохідність та рентабельність господарювання.

Список літератури

1. Закон України «Про Основні засади (Стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» // Офіційний вісник України від 24.01.2011. – № 3. – Ст. 158.
2. Закон України «Про охорону земель» // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 349.
3. Методичні рекомендації оцінки екологічної стабільності агроландшафтів і сільськогосподарського землекористування / Третяк А.М., Третяк Р.А., Шквир М.І. – К.: ІЗ УААН, 2001.
4. Погурельський С. П. Формування оптимальних співвідношень земельних угідь як основа сталого природокористування [Електронний ресурс] / [Погурельський С. П., Мартин А. Г.] // Збірник наукових статей «ІІІ-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю». – Вінниця, 2011. – Том.2. – С.503–505. Режим доступу: <http://eco.com.ua/>.
5. Третяк А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: [монографія] / А.М. Третяк. – Херсон : Грін Д.С., 2012. – 440 с.
6. Третяк М.А. Екологічні проблеми управління земельними ресурсами та землекористуванням в процесі здійснення земельної реформи в Україні / А.М. Третяк, Р.А. Третяк, Н.А. Третяк // Землеустрій, кадастр та моніторинг. – 2015. – № 2-3. – С. 13–19.

7. Третяк А.М., Третяк В.М.: Землеустрій в Україні: Землеустрій в Україні: впорядкування землеволодінь і землекористувань та організація території сільськогосподарських підприємств: монографія / Третяк А.М., Третяк В.М.: Херсон, Грін Д.С., 2016. – 200 с.
8. Третяк А.М., Якими повинні бути проекти землеустрою щодо організації сівозмін./ Третяк А.М., Друк В.М. // Землепорядний вісник. – 2014. – № 6. – С.29-33.

References

1. Law of Ukraine “On Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine till 2020” // Official Bulletin of Ukraine of 24.01.2011. - № 3. - Art. 158.
2. Law of Ukraine “On Land Protection” // Supreme Council of Ukraine. - 2003. - № 39. - Art. 349.
3. Guidelines assessment of environmental sustainability of agricultural landscapes and agricultural land / AM Tretiak, Tretiak RA, MI Shkvyrya - K. : TO Agrarian Sciences, 2001.
4. Pohurelsky SP Formation optimal ratio of land as the basis for sustainable environmental management [electronic resource] / [Pohurelsky SP, Martin AG] // Collected articles “Third All-Ukrainian Congress of Ecologists with international participation. “ - Ball, 2011. - Tom.2. - S.503-505. Access: <http://eco.com.ua/>.
5. Tretiak AM Ecology land: metodo-lohichni theoretical basis for the formation and administration: [monograph] / AM Tretiak. - Kherson: Grin DS, 2012. - 440 p.
6. Tretiak MA Environmental problems of land management and land use in the implementation of land reform in Ukraine / AM Tretiak, RA Tretiak, NA Tretiak // Land management, inventory and monitoring. - 2015. - № 2-3. - P. 13-19.
7. Tretiak AM, VM. : Tretiak Land Management in Ukraine Land Management in Ukraine organizing land ownership and land use and organization of the territory of the farm: monograph / AM Tretiak, Tretiak

VM. : Kherson, D Grin .S., 2016. - 200 p.

8. Tretiak AM, What should be the design of land management on rotation. / Tretiak AM, VM Druhak // Land Management Journal. - 2014. - № 6. - S.29-33.

***

Капинос Н.О., аспірант
ПРОЕКТИРОВАНИЯ УСТОЙЧИВОГО
РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО
ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ В ПРЕДЕЛАХ ТЕР-
РИТОРИЙ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩЕСТВ

Исследованы отдельные аспекты землеустроительного проектирования в контексте устойчивого развития сельскохозяйственного землепользования в пределах территорий территориальных общин. Установлено, что определяющей составляющей экологической оптимизации землепользования является сбалансированная структура земельных угодий на основе экологически целесообразного использования.

Ключевые слова: устойчивое развитие, экологическая устойчивость, экономическая оптимизация, экологическая оптимизация, коэффициент экологической стабильности, коэффициент антропогенной нагрузки.

***

Капинос Н.,
SOME ASPECTS OF SUSTAINABLE LAND
MANAGEMENT AGRICULTURAL LAND
USE AREAS WITHIN THE TERRITORIAL
COMMUNITIES

Studied individual aspects of land use planning in the context of sustainable development of agricultural land use within the territories of local communities. It was found that the defining component of ecological optimization of land use is a balanced structure of the of lands on the basis of ecologically sound utilization.

Keywords: sustainable development, environmental sustainability, economic optimization, ecological optimization, environmental sustainability factor, the factor of human activity.